

Restor(y)ing – den nye berettelsen om samisk akademica

Hedersdoktorforedrag ved Harald Gaski i Umeå 19. oktober 2024

Buorit olbmot, ærede forsamling!

Først av alt: Tusen takk for denne muligheten til å holde foredrag igjen ved Umeå universitet! Det er selvsagt en svært hyggelig sammenheng å gjøre det i, nemlig som takk for en hedersbevisning. Jeg har gjennom mine år i academia vært invitert til Umeå mange ganger for å snakke om temaer som har vært i fronten av samisk og urfolksforskning. Det har alltid vært givende å få respons på de ideene jeg har lagt fram, så jeg vil fortsette tradisjonen også denne gang, selv om presentasjonen av temaet nødvendigvis må bli litt kort, grunnet begrensningen i tid. Men før jeg sier mer om ideen om å slå sammen 'restory' og 'restore' i urfolksforskningssammenheng, så vil jeg gjøre som eldre mennesker har for vane å gjøre; nemlig å minnes – tenke tilbake på tider som har vært og tider som har gått. Jeg tror at det passer godt å gjøre det for en person som både i navnet og gavnet etter hvert begynner å kvalifisere til å å bære urfolksbetegnelsen «An Elder».

I år, altså i 2024, er det 40 år siden jeg ble ansatt ved det som da het Universitetet i Tromsø for å etablere samisk litteraturvitenskap som et eget fag, en egen disiplin. Det var selvsagt en stor utfordring, en utmaning, for en ung mann som inntil da hadde jobbet som journalist i norsk radio og som redaktør for et samisk tidsskrift. Jeg tror at nettopp journalist-bakgrunnen var veldig positiv å ha i min nye jobb, for fra første dag i jobben prioriterte jeg kommunikasjon – det å nå ut med informasjon om faget og alt det spennende som fagfeltet hadde å by på. Forskning og formidling, research and outreach, har alltid vært to sentrale virksomheter for meg på både samisk, norsk og engelsk. Samtidig var det alltid spennende med både den interne og eksterne responsen på min forskning og mine utgivelser. For meg har det vært viktig å få den nye kunnskapen ut til samiske brukere, men kanskje vel så viktig for å bruke kunnskap som brobygger mellom samene og storsamhället, i den tro at folk som er nysgjerrige, nyfikne, på kunnskap er bedre i stand til å se verdiene i en kultur. Dette er særlig viktig for et truet språk og en truet kultur som det samiske, for kulturen behøver å gjøres interessant både i det samiske samfunnet og blant majoriteten. En minoritet er avhengig av å bli forstått. Etter lang tids nedvurdering av alt det samiske som følge av misjonering, kolonisering og assimilasjon, har det vært viktig å vise hvilke verdier samisk kultur har. Derfor ble jeg selv en misjonær – for samiskfaget, for kulturhistorien og tradisjonskunnskapen og, ikke minst, for den åndelige dimensjonen som samisk litteratur, joik og kunst i vid forstand representerer.

Jeg oppdaget raskt at den vestlige definisjonen av litteratur var for trang når det gjaldt samisk litteratur – *sámi girjjálašvuhta*. Sjangerinndelingen og de rigide grensene mellom hva som er litteratur, musikk, billedkunst etc. passer ikke overens med hvordan

en tenker om kunst rent generelt, *the arts* i flertall, i samisk sammenheng. Der det svenske – og engelske – begrepet litteratur tar sitt utgangspunkt i det latinske *litera* – samme begrep som vi finner i det engelske *letter*, altså bokstav, kommer det samiske begrepet for litteratur fra ordstammen *girji*. Girji har to betydninger; den ene meningen korresponderer med det engelske *letter*, som noe skrevet, et brev eksempelvis. Det er imidlertid den andre betydningen, den andre meningen med girji som bidrar til å utvide innholdet i konseptet. Girji betyr nemlig også et mønster, *a pattern*, som for eksempel noe som en strikker, tegner eller komponerer. En joik følger et mønster, det samme gjør en berettelse, og det gjør selvsagt også en bok.

Bare det å lese Johan Turis monumentale verk *Muitalus sámiiid birra, An account of the Sámi*, fra 1910, gjør det helt klart at joiken og strektegningen er en del av fortellertradisjonen som den samiske litteraturen tilhører. Ut fra denne tankegang var det helt naturlig for meg å inkludere den samiske joiken, *juoigan*, som del av samisk litteratur. Johan Turis kapittel om joik i *Muitalus*-boken, er et kunststykke i seg selv, det beskriver joiken som 'konsten att minnas', men ikke bare det, joiken representerer også en kommunikasjonsform, der objektet for joiken transformeres til subjekt, både gjennom det å være hovedmotivet for joiken, for *luohtien* eller *vuelien*, og gjennom det faktum å faktisk være den som eier joiken – også i juridisk sammenheng, selv om det sjelden praktiseres slik i dagens copyright-ordninger. Hos Johan Turi ender beskrivelsen av joiken opp med å bli en dramatisk berettelse om et kjæresteforhold – mest sannsynlig oppdiktet, men en vet aldri med Turi for han hadde alltid konkrete personer som modeller – om to unge personers forelskelse, som både rommer kjærlighet, svartsjuke og oppbrudd – en fortelling som på samme tid både er en novelle og et anslag til en roman, en medrivende historie som representerer nettopp det som litteraturen ofte(st) handler om – nemlig oss som mennesker i kjærlighet og sorg, uttrykt gjennom en fortelling som engasjerer både emosjonelt og rasjonelt.

I tillegg til Johan Turi, må jeg selvsagt ta med den sydsamiske presten og dikteren Anders Fjellner, som er hovedpersonen bak ideen om samene som Solens barn. Samefolket har fått et spesielt ansvar med å ta vare på forbindelsen mellom Solen, vår far og Jorda, vår mor. Sivdnideaddji, the Great Creator, la nemlig et levende og bankende hjerte av en *vuenjele, vuonjaláldu* – vaja, en renko – i sentrum av Jorda, for at samene alltid skulle kunne finne trøst og oppmuntring ved å legge øret til bakken for å lytte etter hjerteslagene fra dypet av jorda i visshet om at så lenge vi hører hjertet slå, så finnes det også en framtid for samefolket. Det geniale med alle myter er jo det faktum at ingen tør å teste eller etterprøve dem. Jeg vet i alle fall ikke til dags dato av en eneste same som faktisk har sjekket om vuenjele-hjertet fremdeles slår. For hva da om vi ikke lenger hører lyden av den mytiske vajaan i sentrum av jorda?

En annen person som fikk en sterk påvirkning for mitt valg av fag, i tillegg til min mor og hennes bruk av samiske ordtak i oppdragelsen av meg, samt min onkel Isak og hans enorme kunnskap om samisk tro og tradisjoner, må jeg også nevne professor Israel Ruong. Den ene forelesningen som jeg hørte av ham i 1977 ble skjellsettende for min tilnærming til og forståelse av rikdommene ved samisk språk og kultur. Ruong hadde bestemt seg for at før han sluttet på universitetet, så ville ha foreta en siste turne – en reise til de ulike lærestedene som ga undervisning i samisk, for å møte gamle kolleger og samtidig snakke til nye studenter om faget samisk og om alt som det kan representere. Jeg var nettopp begynt på samiskstudiet i Tromsø, og min daværende lærer, Nils Jernsletten opprinnelig fra Tana som jeg selv, oppfordret meg sterkt til å komme på Ruongs forelesning – noe jeg gjorde og som jeg er svært glad for den dag i dag for at jeg gjorde. Ruong hadde vært samfunnsengasjert redaktør av tidsskriftet *Samefolket*, han var forfatter og professor, og en glimrende formidler. I løpet av forelesningen rakk han å tegne et bilde av samisk språk som den reneste poesi, og sitt eget liv og virke som et kompatibelt, om enn motsetningsfullt forhold mellom forskning og journalistikk, der begge deler hadde gitt ham glede, som også var grunnen til at han ikke angret på at han hadde delt sin tid og sin arbeidsinnsats mellom sin universitetsjobb og sitt samfunnsengasjement. Ruong tegnet et bilde av sitt offentlige liv og virke, som nå i retrospekt, ser jeg, faktisk også representerer mitt eget engasjement for forskning og formidling – *knowledge gained should also be knowledge shared*. Jeg husker fremdeles Ruong sin forelesning så godt at jeg kan repetere den, noe jeg da også ble invitert til Umeå for en tiårs tid siden for å gjøre. I den forelesningen krediterte jeg samiske forskere som Israel Ruong og Nils Jernsletten for å ha anvendt en metode i deler av deres kulturhistoriske og etnografiske forskning, som minner mye om det som Indigenous methodologies bygger på – nemlig å ta utgangspunkt i kulturens egenforståelse når en skal forklare verdensanskuelse, verdier og kulturelle særtrekk. Forskningen deres tok utgangspunkt i språket og språkets betydning for kulturen.

Nå når jeg har begynt å nærme meg pensjonsalderen selv, har jeg stadig oftere tenkt på Ruongs ide om å reise rundt i verden å holde avskjedsforelesninger, slik artister gjerne holder avskjedskonserter, for å oppsummere og lage en “Best of”-record. Men så er frågan: har en egentlig lyst til å avslutte noe en trives så godt med? Kanskje en heller skal reskape ens eget liv i en restorying som gir mulighet til å fokusere på det en har ønsket å formidle. For å sitere to amerikanske urfolksforskere og forfattere, Pulitzer-prisvinneren N. Scott Momaday og den eminente Gerald Vizenor: “We are still educating an audience.” Det er det jeg alltid har følt, at en gjennom gode historier og ens lærergjerning er med på å utdanne ens eget folk, samt skape *allies*; folk som støtter og forstår den kampen urfolk har stått i, og som bidrar med sin viten for å få et mer nyansert bilde av dagens situasjon. Litteraturens del i dette er å ikke bare være fiksjon og tidsfordriv, den forteller derimot en *story* – og *story* i urfolkssammenheng er en fortelling som en skal lytte til, for en lærer alltid noe av den – om seg selv, sin neste og om verden.

Det er her poenget med 'restore' og 'restory' kommer inn i denne nye berettelsen om samisk akademia: "*We restore our past by restorying our history*", vi reparerer vår fortid ved å fortelle vår historie på en ny måte. Begge verbene er godt kjent og mye brukt; 'restore' i betydningen av 'å reparere', 'å bygge opp igjen', og 'restory' som en rekontekstualisering, en nytolkning. 'Restory' er bl.a. brukt i litteraturfaget i betydningen 'å gjenfortelle', på en slik måte at historien gjøres relevant for det formålet en har for øye. Ved å slå sammen disse to begrepene til et verbsubstantiv, med bokstaven 'y' i parentes i midten, får en fram en ny betydning: *restor(y)ing*, der reparasjonsprosjektet kobles sammen med en rekontekstualiserende ny fortelling – altså en '*restor(y)ing of our history*'.

Indigenous methodologies er i ferd med å bli Indigenous Critical Studies. Jeg har selv vært med på å utvikle fagområdet fra en metodologisk basert diskusjon som har vært kritisk til den koloniale fremstillingen av historien, og heller mere over i retning av en dekolonial erkjennelse som har bidratt til å flytte tyngdepunktet fra vestlige fortolkningsrammer til urfolkenes egne forståelsesformer. I den nye tilnærmingen har bruk og utvikling av egen terminologi vært sentral. Tidligere har en lett etter ekvivalente uttrykk på andre språk, først og fremst engelsk, for å prøve å beskrive våre erfaringer gjennom parallelliserende oversettelser, mens en i dag har innsett at ikke alt kan oversettes til andre språk, fordi det er snakk om unike kulturer med en separat nomenklatur og egne erkjennelsesformer, som krever at en forklarer ut fra kulturens egne fortolkningsmønstre i en aksept av at det dreier seg om ulike måter å se, forstå og forklare verden på. Ut fra denne nye selvbevisstheten vokser det fram et forskningsfelt som finner seg til rette i, og omfattes av, en kritisk dimensjon både overfor sin egen praksis og omverdenens definisjoner. Derfor behøver ikke samisk forskning lenger å være i opposisjon til majoritetsforskningen, fordi samisk forskning skjer ut fra samme legitime bakgrunn og praksis som all annen forskning.

Kulturfagene skal inspirere til kritisk tenkning. Derfor er *Indigenous criticism* et begrep som har vært oppe i diskusjonen om det best egnede navnet for forskningsretningen, i tillegg til både *Indigenism* og *Trans-Indigenous Studies*. Trans-Indigenous Studies benevnelsen er ment å demonstrere det grenseoverskridende prosjektet innen urfolksforskningen, samtidig som forskningen er sjangeroverskridende og har en transformativ ambisjon om å bedre forholdene for urfolk verden over, både sosialt, kulturelt og politisk – inkludert retten og mulighetene til å utøve self-determination og self-governance *on our own terms with our own terminology*.

Dette aspektet representerer det store spranget fra 'de andres forskning på oss' til vår egen forskning på våre egne premisser, bevegelsen fra objekt-status til subjekt-status, en status som også er seg bevisst behovet for å se kritisk på våre egne verdier og

praksiser. Vi står på skuldrene til de som har gått foran oss. For dem var det et poeng å bli godtatt på linje med forskningen for øvrig, for at samisk forskning ikke skulle påføres noe stigma, ikke oppfattes som mindre verdt enn majoritetsforskningen. Det har tatt tid å utvikle våre egne perspektiver, tørre å stole på at vår egen oppfattelse av verden er like verdifull og like legitim som de andres blikk på oss. I dag er vi sterke nok til å utfordre de andres utenfra-forståelse og deres forklaringer med våre egne analyser, på egne premisser. Vi tør å snakke om *sámi dutkan* som vår egen forskning, og at den representerer en restor(y)ing av *Muitalus sámiid birra*.

Og da er vi i gang med å fortelle en ny historie, som jeg har hatt det privilegium å få være med på å utforme. Hvilken tilfredsstillelse det ligger i at ens livsgjerning har hatt en misjon. Som en moderne misjonær for samifiseringen av forskningen, dens legitimitet og autonomi som del av den globale urfolksforskningen innen Indigenous Critical Studies.

Tusen takk til dere som nominerte meg, ollu giitu Ubmi universitehtii for hedersdoktoratet, og tusen takk til publikum for deres årvåkne interesse!